

14. yüzyıl ile 19. yüzyıl arasında Türk edebiyatına damgasını vurmuş olan Divan edebiyatı, kasaptan kunduracıya, şeyhülislamdan kadıya, şehzadeden padişaha kadar pek çok toplum kesiminden şairler yetiştirmeye muktedir olmuştur.

Kendine özgü biçimsel ve içeriksel kuralları olan bu edebiyatın hemen her temsilcisi, kendi hayal gücünü, tasavvurunu, üzüntülerini, sevinçlerini, hayal kırıklıklarını, ümitlerini vb. şiire yansıtmaya çalışmıştır. Divan edebiyatının biçimsel kuralları değişmez. Ancak aynı şeyi içeriksel konular açısından söylemek mümkün değildir. Çünkü, pek çok şairin zaman zaman Divan edebiyatının içeriksel kurallarının dışında düşünce ve hayalleri dile getirdiği görülür. Zira, bir şair kendinden önce ortaya konmuş düşünce ve hayallerden ne kadar kurtulup orijinaliteyi yakalarsa o derece büyük şair sayılır. Sözümlü ettiğimiz bu husus, özellikle Divan edebiyatının iyice geliştiği, taşların yerine oturduğu dönemlerle ilgilidir.

Divan edebiyatının henüz yeni kurulmaya başladığı yıllarda yaşamış olan Fatih/Avni, bu konuda biraz şanslıdır. Çünkü kendinden önce veya aynı dönemde yetişen üstad sayılabilecek şair çok azdır; Zâtî, Fuzûlî, Bakî, Nefî, Nâbî, Nâilî vb. gibi üstad şairler henüz yoktur. Bu nedenle Şeyhî, Ahmed Paşa gibi önemli şairlerle aynı yüzyılda yaşayan Fatih, her ne kadar bu iki şairden etkilense de kendi hayal ve tasavvurlarıyla Divan edebiyatının (özellikle gazel edebiyatının) kuruluş yıllarında önemli bir görev üstlenmiştir.

Fatih, Divan şiiri tekniğini bilen ve ustaca uygulayan bir şairdir. Zaman zaman Ahmed Paşa’ya, Melihî’ye nazireler yazmıştır. O, bazı şiirlerinde görülen söyleyişteki ustalık, güzellik; aşk duygularındaki incelik ve çeşitli kültür ve tasavvuf çizgilerinin işlenişindeki maharet bakımından Ahmed Paşa ve Melihî’den bile üstün sayılabilir.¹ Eğer o, Fatih Sultan Mehmet olmasaydı, şair Avni olarak 15. yüzyılın mümtaz bir sanatkarı olarak yine hatırlanacaktı.²

Divan edebiyatı üzerine araştırma yapan pek çok değerli bilim adamı, Divan şairlerimizin sevgili hakkındaki düşüncelerini bir çok makale ve kitapta zaman zaman anlatmışlardır. Biz de bu örneklerden yola çıkarak Fatih’in sevgili hakkında ne düşündüğünü tespit etmek istedik. Kanaatimizce halkın içinden bir şairin sevgili hakkında ne düşündüğü elbette önemlidir. Ancak, bir cihan padişahının nasıl bir sevgili tasavvur ve tahayyül ettiğini bilmek; Abdülkadir Karahan’ın ifadesiyle, *onun sevgili karşısında kalbinin çirpınışlarını duymak*³ en az diğeri kadar önemlidir. Bu nedenle yazımızda Avni mahlasıyla şiirler yazan Fatih Sultan Mehmet’in sevgiliyi algılayış biçimini ortaya koymaya çalışacağız.

Şunda herkes hemfikir ki, Divan edebiyatının en önemli konusu aşk ve o aşkın yaşanmasına neden olan varlık, yani sevgilidir. Yaklaşık altı asır edebiyat sahnesinde boy gösteren Divan edebiyatında sevgiliyi ve ona duyulan aşkı anlatan pek çok gazel, kaside ve mesnevi yazılmıştır. Divanları süsleyen şarkılar, murabbalar, rubailer vb. sevgiliye olan aşkı anlatmada kullanılan diğer araçlardır.

Divan edebiyatının genel kabulleri içerisinde dile getirilen sevgili tipinin belli başlı özellikleri vardır. Pek çok şairde sevgili; uzun boylu, siyah saçlı, kara gözlü (nadiren ela ve yeşil/şehla), ince belli bir güzel gibi biçimsel özelliklerin yanında; vefasız, cevr ü cefa çektiren, acımasız bir insan vb. soyut özellikleriyle de anılır. Her şair, sevgiliye ait bu özellikleri farklı mecaz ve benzetmelerle dile getirir.

Fatih’in şiirleri incelendiğinde, sevgiliyle ilgili olarak kullanılan ifade, düşünce ve hayallerin benzerlerinin, pek çok Divan şairinde olduğu söylenebilir. Buna karşılık zaman zaman karşılaşılan orijinal ifade, düşünce ve hayaller de Fatih’in sanatçı ruhunun izlerinin şiire yansımaları olarak kabul edilebilir.

Fatih’in şiirlerinde sevgiliyle ilgili olarak, mecaz ve benzetmenin kullanıldığı pek çok beyitle karşılaşmak mümkündür. Makalenin sınırlarını zorlamamak düşüncesiyle bu mecaz benzetmelerin geçtiği beyitlerinin tümünü burada zikretmek istemiyoruz. Ancak verilecek örneklerin Fatih’in şiirlerinde çizilen sevgili portresi hakkında belirli bir fikir vereceği kanaatindeyiz.

Öncelikle şairin şiir yazmaktaki gayesi üzerinde duralım. Acaba Fatih, o kadar işi gücü arasında vakit ayırıp da niçin şiir yazmıştır? İşte bu sorunun cevabını yine şairin kendisi verir. Ona göre şiir yazmaktan murad, sevgiliyi anlatmaktır. Yani sevgiliyi anlatmayan şiir, şiir değildir; şiir mutlaka sevgiliyi tasvir etmelidir:

Beyti bozarsın rakibi anma şi’rinde sakın

Avni dilber vasfıdır çün şi’r ü inşâdan murâd⁴ (s.56)

Fatih, dünyaya hakim olma yolunda hızla ilerleyen bir imparatorluğun padişahı olmanın getirdiği onca sorumluluğun altından başarıyla kalkmasının yanında, sevgili hakkındaki duygu ve düşüncelerini mısralara dökme hususunda pek çok Divan şairinden pek de geri kalmamıştır.

Yukarıdaki beyitte şiir yazmaktaki amacının sevgiliyi anlatmak olduğunu söyleyen şair, Hz. Hamza’nın kahramanlıklarının bütün alemde anlatıldığı gibi, sevgilinin güzelliğinin de bütün alem tarafından bilinmesini ister:

Mihrin ey hüsn-i bedî’ u leb-i la’li şîrîn

Kıssa-i Hamza gibi âleme destân ederiz (s.106)

Çünkü sevgilinin güzelliği ve letafeti öyle etkileyici ve çıldırıcıdır ki, onun bulunduğu yere akıllı olarak giden kişi aklını kaybederek geri döner:

*Bu melâhat bu letâfet kim nigâra sende var
Her nice âkil varırsa kûyuna şeydâ gelir (s.78)*

Aşağıdaki beyte göre; güneş, sevgilinin yanağındaki parlaklık karşısında kıskançlık ateşiyle yanmakta, ay ise sevgilinin saçının ve yanağının güzelliği karşısında yüzünü bozmaktadır. Yüzünü bozmaktan kasıt, aynı yüzeyindeki lekelerdir. Burada şair, hüsn-i talil sanatını kullanarak, güneşin ateşten bir kütle oluşunu ve ayın yüzeyindeki lekelerin nedenini, sevgilinin güzelliğinin güzelliğine bağlamaktadır:

*Bozdu yüzünü mehîn zülf ile lütf-ı ârızın
Âfitâba âteş urdu tâb-ı ruhsârın senin (s.134)*

Güneşi kıskançlık ateşiyle yakacak, ayın da utancından dolayı yüzünü bozmasına neden olacak derecede güzelliğe sahip olan sevgilinin la’l gibi kırmızı dudakıyla aynı renkte olan çiğher kanını içmek kimilerine zor gelebilir. Ancak o çiğher kanı şair için helva gibi tatlı gelmektedir:

*La’l-i nâbı yâdnı hûn-ı çiğher nûş eylemek
Kime düş-vâr ise ey Avni bana helvâ gelir (s. 78)*

Sevgilinin boyu, bir servi ağacına benzer. Tıpkı servinin rüzgarda ahenkle ve nazla salınması gibi salına salına yürür. Ayrıca sevgilinin şehlâ gözlerinin büyüleyiciliği karşısında, büyülü bir çiçek olarak bilinen nergis bile, hastalanarak başını titretmeye başlar.

*Çeşm-i şehlânı görelden bâğda ey serv-i nâz
Başı ditrer nergisin kim oldu bîmârın senin (s.134)*

Bu şekilde nergisi hasta eden gözlerden süzülen bakışlar, aşğın gönlünü kanatır. Kirpikler ise mızrak gibi başta âşık olmak üzere pek çok sineleri parça parça eder:

*Gözün ki kasd ede kan dökmeğe hüsâm okuyam
Müjen ki sineleri çâk ede sinâna yazam (s. 156)*

Şair, sevgilinin bakışı karşısında düştüğü perişan durum karşısında sevgiliye: “Gönlümü ayrılığın hançeri zaten harap etti; hala neden gamze okunla onu daha da parçalamaya çalışıyorsun?” diyerek serzenişte bulunur:

*Câna hicrin hançeri geçdiği yetmez miydi kim
Gamze tîrini atarsın ol dahi câna geçer (s.84)*

Fatih, sevgilinin güzelliğini anlatmaya devam etmektedir. Sevgilinin güzelliğinin önemli unsurlarından birisi olan zülf, Kadir gecesine; kaşlar da bayram hilâline benzer:

*Zülfün şeb-i Kadr oldu kaşın ıyd hilâli
Valsın dem-i ıyd oldu firâkın ramazândır (s.92)*

Sevgiliye kavuşmak (vuslat) âşğın bayramıdır. Ramazanın sonunda görünen hilalle Ramazan ayı sona ermiş ve artık bayram yapma zamanı gelmiştir. Sevgilinin kaşları da bayramda görülen hilâle benzemektedir. Oruçlu bir kişi nasıl bir an önce bayrama erişmeyi beklerse, âşık da aynı hasretle sevgiliye kavuşmayı (bayramı) beklemektedir.

Şair, sevgiliden ayrı olduğu için üzgündür. Sevgiliye duyduğu hasretten dolayı serzenişler de bulunsa da vahdet olan yüzün üzerinde dolaşmaya devam eder. Onun amacı, zülfün ucuna asılıp, züfle birlikte sallanmak, perişan olmak, sonuçta da maddeden, kesretten kurtulmaktır. Aşağıdaki beyitte gönül bir kuşa, sevgilinin zülfünün ucu da o kuşu yakalamaya çalışan bir çengele benzetilerek bir av sahnesi ortaya konmuştur:

*Hevâ-yı aşkın içre murg-ı cânı sayd kılmağa
Ser-i zülfün anın çengâlidir zülfün ukâb olmuş (s. 110)*

Divan şiirinde sevgilinin boyu / kâmeti kıyamettir; fitneler koparır. Kıyamet, Arapça “ kâme / ayağa kalktı” kelimesinden türemiştir. Bu nedenle sevgilinin boyunu gören âşıklar ayağa kalkarlar, birbirlerine düşerler. Sevgilinin boyu her ne kadar fitne de çıkarsa, âşık sevgilinin kâmeti üzerinde bulunan dudakı kevser ırmağına benzetir. Çünkü kıyamet olmadan Kevser ırmağına kavuşmak mümkün değildir. Kıyamet kopacak ki hesap günü gelsin ve Kevser ırmağına kavuşulabilsin. Aynen öyle de, sevgilinin Kevser’e benzeyen dudakına ulaşmak için sevgiliyi (kâmetini) görmek gerekir. Avni de sevgiliyi görünce kıyametin koptuğunu, hesap gününün geldiğini sanmıştır:

*Kıyâmet kâmeti üzre şol âb-ı Kevser-i la’lin
Görüp cân buldu Avni sansı yevmü’l-hisâb olmuş (s.110)*

Sevgilinin la’l gibi kırmızı ve değerli olan dudakları arasından çıkabilecek küçük bir söz, âşık için çok önemlidir. Bu nedenle âşğın papağana benzeyen gönlü, kâinatın bütün inci ve mücevherlerini kulağına takmak yerine sevgilinin şeker gibi olan sözleri önemlidir. Çünkü âşğın gönlü papağana benzer; papağan da inci ve mücevherleri değil, şekeri ister:

*Avni asmaz kulağına dürr ü la’lin âlemin
Tût-i tab’-ı eder ol şekerin-güftâra meyl (s. 142)*

Güzelliği beyitlere sığmayan sevgili karşısında âşğın cefakâr, vefakâr ve fedakâr tutumu dikkat çekicidir. Âşık, sevgiliye o derece bağlıdır ki; bütün dünyanın mülkünü, tacını ve tahtını verseler, yine de sevgilinin mahallesini terk etmez:

*Verseler mülk-i cihânın tâc u tahtı devletin
Avni kûyun terkîn etmez başına sultan olup (s. 48)*

Çünkü âşğın, canını ve dünyayı terk etmesi kolaydır. Ancak sevgiliyi terk etmesi mümkün değildir. Eğer âşık, canını ve dünyayı terk etmek yerine sevgiliyi terk etmeyi tercih etse, gerçek âşık sayılmaz:

Âşıkâ dünya ve cân terk eylemek âsân olur

Lîk cânân terkini etmek gelipdir cânâ güç (s.52)

Âşığın âhi feleklere kadar ulaşmış; gözyaşları dünyayı doldurmuştur. Bütün gökyüzü ve yeryüzü de buna şahit olmuştur:

Âhım feleğe erdi yaşım tutdu cihânı

Hâlîme benim şâhid olan arz u semâdır (s.80)

Sevgiliden ayrılık karşısında göz yaşı döktüğünü gören nisan yağmurları da âşığı taklit etmeye başlamıştır:

Sen dür-i meknûn firâkında gözüm yaşın görüp

Bana taklîd edip ağlar ebr-i nisân var ise (s.190)

Şair, aşağıdaki kıtada ise sevgili karşısındaki durumunu güzel bir biçimde özetlemektedir. Bu beyte göre, gam oku âşığın gönlünü yaralamakla kalmamış, onun eteğine yapışarak yakasını parçalamıştır. Âşık da sevgilinin kirpiğinin kendisine eziyet edeceğini düşünerek helak olmuştur:

Dili tîr-i gam zahm-nâk eyledi

Müjen fikri beni helâk eyledi

Eteğimi elden komayıp gamın

Girîbanımı çâk çâk eyledi (s. 206)

Şair, sevgiliye ait boy, kaş, göz, saç, yüz, dudak, yanak gibi pek çok özelliğinin eşsizliğinden söz ettikten sonra, ona nasıl kavuşacağını da söyler. Şaire göre, huyunu ve davranışlarını temizleyerek sevgiliye layık bir hale gelen âşık sevgilinin ayağının tozuna yüz sürmeyi hak eder:

Sürmeye yüz pây-i serv-i yâre bulur dest-res

Kangı âşık kim su gibi meşrebini ede pâk (s. 128)

Bu beyit bizde sözü edilen sevgilinin ilâhî sevgili olduğu düşüncesini uyandırır. Bu düşüncüyü destekleyen bir başka beyitte şair, sevgiliye kavuşmak isteyen fenafillah yolunda yürümesi gerektiğini söyler. Şaire göre ilim ve amel endişesi ile dünyevi arzular peşinde koşmak, rızık endişesinden başka bir şey değildir. Oysa sevgiliyi arzulayan kişi, bu endişeden kurtulmalı, maddeden soyutlanmalı, Allah’ın varlığında yok olmalıdır:

Visâl-i yâr dilersen fenâyî ol Avnî

Ki bahs-i ilm ü amel ser-be-ser olur terzîk (s. 118)

Şair, ilâhî sevgiliye meftun olduğu için pek çok iltifatlara tabi olmuştur. Çünkü güzellik padişahı olan sevgili, kime “benim kölemdir, kulumdur” dese, o, bütün aleme sultan olur:

Yarım ağız kime bendem dese ol şâh-ı cemâl

Sansın anı bütün âleme sultan eyler (s.76)

Fatih, Osmanlı Devleti’nin padişahı olmasını bile o (ilâhî) sevgiliye kul olması karşılığında kendisine verilen bir lütuf olarak görür:

Ol şeh-i hüsn ü cemâle çün kul oldun Avniyâ

Sana olmuşdur müsellemler mülk-i Osmân var ise (s. 190)

Bir başka beyitte sevgili yine padişaha benzetilir. Sözüne edilen padişahın pek çok kulu dünyada sultandır. Ayrıca gökyüzündeki güneş de ışığını o padişahın yanağındaki parlaklıktan alır:

Bir şâha kulam kim kulu sultân-ı cihândır

Mihr-i ruhu şems-i feleğe nûr-efşândır (s. 92)

Beyitte sözüne edilen padişahın, Allah olduğu açıktır. Çünkü dünyadaki bütün sultanlar, Allah’ın kuludur. Ayrıca ikinci mısradaki dile getirilen, gökteki güneşin ışını padişahın yanağından alması da Kur’an’daki “Allah göklerin ve yerin nurudur” ayetinden mülhemdir.

Fatih’in şiirlerinde sevgili ile ilgili olarak tespit edilen beyitler, elbette bunlarla sınırlı değildir. Yukarıda da görüldüğü gibi, şairin şiir yazmadaki amacı zaten sevgiliyi anlatmaktır. Her gazelde, belki de her beyitte, sevgiliye ait bir şeyler bulmak mümkündür.

Sonuç olarak şunları söylemek isteriz: Çağ açıp çağ kapatan bir padişahın dünyanın bütün gailelerinden sıyrılarak sanata önem vermesi ve şiir yazması takdir edilmesi gereken bir durumdur. Fatih, şiiri sevgiliyi anlatmada bir vasita olarak görmüştür. Onun şiirlerinde sevgiliyle ilgili olarak pek çok duygu, düşünce, hayal, benzetme ve mecaz vardır. O, mutasavvifâne bir eda ile, ilâhî sevgiliye karşı beslediği duygu ve düşünceleri, kimi zaman pek çok Divan şairinde görülebilecek ifadelerle dile getirmiş; kimi zaman da orijinal hayaller, mecazlar ve benzetmelerle ortaya koymuştur.

¹ Prof. Dr. Nihat Sami BANARLI, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I**, İstanbul, 1971, sf. 446.

² Reşad Ekrem KOÇU, **Osmanlı Padişahları**, Ana Yayınları, İstanbul 1981, sf. 80.

³ Prof. Dr. Abdülkadir KARAHAN, **Fatih / Şair Avni**, **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1955, sf. 10.

⁴ Yazımızda Fatih Sultan Mehmet’in şiirleri için şu kaynaktan faydalandık: Prof. Dr. İskender PALA, **Fatih Sultan Mehmed**, Şule Yayınları, İstanbul 1999.